

Суду в судоустрої України // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 29-34.

3. Крижявічюс Г. Компетенція і функції Верховного Суду Литовської Республіки // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 105-109.

4. Назаров І. Завдання та повноваження вищого судового органу (на прикладі європейських країн) // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 73-80.

5. Козюбра М. Система судів України та місце в ній Верховного Суду України: стан та перспективи реформування // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 15-28.

6. Погорецький М., Костюченко О. Місце та повноваження Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 35-40.

7. Маффей П. Функції та повноваження Верховного Суду Бельгії як вищого судового органу // Право України.

- 2012. - № 11-12. - С. 110-113.

8. Прилуцький С. Єдність судової влади та правовий статус Верховного Суду України: концептуальні засади та проблеми їх реалізації // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 47-55.

9. Еречінські Т. Доступ до правосуддя і система критеріїв прийнятності скарг для розгляду у Верховному Суді Республіки Польща // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 114-118.

Юрченко М.М.

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
та міжнародного права ОДУВС*

Мазуренко А.С.

*викладач кафедри конституційного
та міжнародного права ОДУВС
Надійшла до редакції: 11.10.2013*

УДК 343.985

ІДЕНТИФІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО

Янковий М. О.

Як відомо, криміналістична ідентифікація займає провідне місце серед теоретичних положень криміналістики. Крім того, її роль є значною й у практичній діяльності, оскільки в процесі розслідування кримінальних правопорушень досить часто виникає необхідність встановлення за слідами та іншими відображеннями, виявленими на місці злочину, взаємозв'язку людини чи предмета з розслідуваною подією. Для того, щоб вирішити питання про тотожність або відмінність, необхідно в одних випадках здійснити досить складне дослідження (провести судово-криміналістичну експертизу), а в інших - провести відповідні слідчі (розшукові) дії. Тому розрізняють експертну ідентифікацію й слідчу ідентифікацію. Впровадження в практику слідчої форми ідентифікації як самостійного вивчення слідів слідчим з метою вирішення ідентифікаційних завдань під час розслідування кримінальних правопорушень постійно перебуває в полі зору науковців. Ця проблема не тільки невичерпана, а навпроти, унаслідок удосконалення кримінального процесуального законодавства, просування суспільства по шляху будівництва демократичної правової держави стала ще більш актуальною.

Розслідування кримінальних правопорушень тією чи іншою мірою пов'язане з ідентифікацією. Незважаючи на досить широке використання ідентифікації, серед учених-криміналістів дотепер не знайшли остаточного вирішення деякі питання, що стосуються її поняття, змісту й значення. Не вдаючись до детального дослідження позицій різних учених, оскільки це виходить за межі предмету нашого дослідження, слід відмітити вагомий внесок у теорію криміналістичної ідентифікації видатного вченого-криміналіста В.П. Колмакова, який зайняв своєрідну позицію щодо теоретичних проблем ідентифікації. Ще в період формування теоретичних конструкцій криміналістичної ідентифікації він виступав як супротивник позиції С.М. Мітричева, В.Я. Колдіна, Р.А. Кетлера, М.Є. Євгенєва, які обмежували ідентифікацію в ролі тільки методу експертизи, методу дослідження речових доказів, або обмежувалися її семантичним визначенням. Вчений указував, що криміналістична ідентифікація є точним встановленням або запереченням тотожності, способом доказування по

кримінальних і цивільних провадженнях [2, 92].

За широке впровадження в практику слідчої форми ідентифікації як самостійного вивчення слідів слідчим з метою вирішення ідентифікаційних завдань висловлювалися також Б.Д. Арсенєв, А.А. Ейсман, Г.Л. Грановський, Д.П. Рассейкін, А.В. Дулов, В.М. Цепа, М.Я. Сегай і інші криміналісти [3, 46].

Їх роботи внесли значний вклад у розвиток слідчої ідентифікації. Разом з тим, слід відмітити, що дослідження зазначених вчених проводились у різні періоди й окремі їх положення, слугуючи фундаментальним підґрунтям, потребують додаткового дослідження з урахуванням сучасної уяви про діяльність слідчого у світлі вимог нового КПК України [1].

Враховуючи викладене, виникла нагальна потреба в узагальненні існуючого наукового й практичного досвіду ідентифікаційної діяльності слідчого, тому ми поставили мету - визначити основні засади здійснення ідентифікаційних дій слідчим.

Основною рисою слідчої діяльності є її пізнавальна сутність. Слідча діяльність спрямована на пізнання певного об'єкта, характер якого зумовлений тими завданнями, що стоять перед нею. Пізнання має ретроспективний характер, оскільки переважно досліджуються події, які мали місце в минулому. З цього приводу Н.А. Якубович зазначає, що досудове розслідування, одним із завдань якого є достовірне встановлення шляхом доказування злочинної події, яка мала місце в минулому, є за своєю суттю процесом пізнання [4, 6].

Дослідження з метою встановлення ідентифікаційних фактів полягає в порівнянні й оцінці властивостей і ознак, загальних для двох (або) більше об'єктів. Як вірно відзначив Р.С. Белкін, за цими ознаками встановлюється подібність, розбіжність і сутність змін порівнюваних об'єктів, вирішується завдання встановлення тотожності, якщо порівнюються ідентифікуючі об'єкти, і саме порівняння є частиною процесу ідентифікації [5, 197]. На підставі результатів порівняння слідчий може дійти висновку про подібність, тотожність або відмінність порівнюваних об'єктів. Такий висновок може бути зроблено щодо будь-якої підлягаючої доведенню обставини: факту злочину, дій по підготовці, вчиненню

й прихованню злочину, знарядь злочину, викраденого майна, особистості злочинця тощо.

Нерідко в ході огляду тих чи інших об'єктів можна констатувати факт тотожності або його відсутності шляхом елементарного порівняння, коли тотожність (або його відсутність) очевидна, лежить на поверхні. Так, унаслідок порівняння сліду, що відтворює форму знаряддя злочину, зі знаряддям, вилученим у певної особи, слідчий може припустити, що слід утворений цим знаряддям. У разі наявності на місці злочину слідів взуття й трупа, слідчому слід здійснити порівняння виявлених слідів зі взуттям на трупі й вирішити питання, чи утворені виявлені сліди взуттям потерпілого. Слідчий може також порівняти сліди протектора, залишені на місці події, з колесами транспортних засобів з метою встановлення їхньої тотожності або розбіжності. У подальшому, коли тотожність слідів не виключається й для її встановлення потрібні спеціальні пізнання, - слідчий призначає експертизу. Встановлення конкретного ідентифікаційного факту дозволяє слідчому негайно й правильно організувати роботу з виявлення злочинця. Результати проведеного слідчим порівняльного дослідження нерідко служать підставою для висування слідчих версій і провадження тих або інших дій по їхній перевірці. Аналіз практики переконливо показує, що ідентифікаційні дії слідчого, проведені в ході розслідування, сприяють швидкому розслідуванню злочину. Такі дії слідчого й становлять сутність слідчої форми ідентифікації.

Як справедливо вважає Т.Ф. Шаркова, слідчий має можливість методами слідчого огляду провести такі види доекспертного ідентифікаційного дослідження: визначення цілого за частинами, почеркознавчі дослідження з виключення деяких осіб з числа передбачуваних виконавців, трасологічні дослідження за фактами дорожньо-транспортних подій для з'ясування питання, якими частинами контактували транспортні засоби [6, 87-91].

Уявляється, що такі дослідження слідчого варто йменувати не "доекспертними", а ідентифікаційними. Їх не можна обмежити наведеним переліком, адже слідчий може провадити й інші дослідження. Слідчому ідентифікаційному дослідженню можуть бути піддані різні об'єкти, їхній перелік визначається не тільки видом злочину, а й способом злочинної дії, використаними при цьому засобами, характером і видом слідів та інших речових доказів, виявлених на місці події чи здобутих в ході розслідування кримінального правопорушення. Вірно відзначав Н.В. Терзієв, що прийоми технічної компетенції слідчого або судді при огляді речових доказів постійно змінюються; те, що кілька десятків років тому вимагало запрошення обізнаних осіб, може в цей час стати загальним надбанням [7, 22]. Безсумнівно, що систематичне вивчення слідчим криміналістичної науки, що постійно розвивається, приведе до розширення кола об'єктів, які можна піддати вивченню з метою встановлення наявності або відсутності тотожності.

Суб'єктом у слідчій формі ідентифікації часто виступає сам слідчий. Однак нерідко в цій формі ідентифікації як суб'єкти виступають і потерпілий, і свідок, і підозрюваний. Сказане має місце тоді, коли названі процесуальні особи є джерелом ідентифікаційних фактів, наприклад, у разі впізнання потерпілим або свідком підозрюваного, упізнання підозрюваним знаряддя злочину, виявленого на місці його вчинення,

і т.п. Тут ідентифікаційний факт установлюється слідчим безпосередньо через потерпілого, свідка, підозрюваного. Для виключення помилки в ототожненні слідчому необхідно неухильно виконувати рекомендовані криміналістикою тактичні прийоми й послідовність проведення слідчих (розшукових) дій, у ході яких потерпілим, свідком або підозрюваним установлюється ідентифікаційний факт. Протокол слідчої (розшукової) дії про ідентифікаційний факт, установлений опосередковано через свідка, потерпілого або підозрюваного згідно зі ст. 84 КПК України, є самостійним джерелом доказу, а фактичні дані, що містяться в ньому, можуть бути доказами, що, як і всі інші докази, оцінюються відповідно до вимоги ст. 94 КПК України [1].

Досліджуючи ідентифікаційну діяльність слідчого, не можна обійти увагою визначення теорії криміналістичної ідентифікації, надане Р.С. Белкіним і А.І. Вінбергом. Під теорію криміналістичної ідентифікації вони розуміли вчення про загальні принципи ототожнення (установлення) різних об'єктів по їхніх відображеннях для одержання судових доказів [8, 66]. Отже, можна стверджувати, що вчення про криміналістичну ідентифікацію має загальнотеоретичне значення як для науки криміналістики, так і для теорії судових доказів. Воно знаходить своє практичне застосування на всіх етапах доказування в стадії досудового розслідування й судового провадження.

Слід відмітити, що багато вчених криміналістичну ідентифікацію розглядають у ролі окремого наукового методу встановлення тотожності різних матеріальних об'єктів [9, 96]. Разом з тим, у практиці доказування вона стала досить поширеним способом (методом) доведення фактів, заснованих на висновках про наявність або відсутність тотожності тих самих об'єктів, що має суттєве значення для встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні.

Факти, встановлені за допомогою криміналістичної ідентифікації, широко використовуються в оперативно-розшуковій роботі, досудовому розслідуванні й судовому провадженні для доказування різних обставин, що стосуються всіх ознак складу злочину. Ідентифікаційні факти стосовно предмета доказування можуть бути прямим або побічним доказом. Як зазначається в криміналістичній літературі, віднесення їх до прямих або побічних доказів залежить від конкретного складу злочину [10, 96]. Однак найчастіше вони є непрямим доказом, оскільки для остаточного висновку про винність у вчиненні злочину ідентифікованої особи або власника ідентифікованого предмета необхідно з'ясувати ряд інших обставин і зібрати відповідні докази.

Висновок про відсутність тотожності, як вірно відзначає В.П. Колмаков, варто оцінювати в сукупності з іншими доказами [11, 37]. Дійсно, у практиці непоодинокі випадки, коли у вчиненні злочину беруть участь двоє й більше осіб, з яких лише одна особа ідентифікується, а решта - викриваються у вчиненні злочину за допомогою інших способів доказування.

Отже, висновки про наявність або відсутність тотожності, так само як і будь-який інший доказ, повинні оцінюватися особою, яка провадить досудове розслідування, чи судом по внутрішньому переконанню, заснованому на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин кримінального провадження в їхній сукупності на основі закону (ст. 94 КПК).

Для встановлення або заперечення тотожності

можуть використовуватися всі застосовувані в ході слідчого огляду прийоми дослідження, доступні слідчому й співробітнику оперативного підрозділу в специфічних умовах їхньої діяльності, зокрема роздільне й порівняльне дослідження об'єктів ідентифікації. З метою порівняння можна застосовувати такі прийоми, як зіставлення, накладення, сполучення, якщо вони не спричиняють змін досліджуваних об'єктів. Названі прийоми застосовуються експертами-криміналістами, але вони доступні й слідчому. Немає яких-небудь техніко-криміналістичних підстав для заперечення можливості застосування їх слідчими й співробітниками оперативних підрозділів як для констатації відсутності тотожності, так і для попереднього (можливого) вирішення питання про тотожність.

Використання ідентифікаційних прийомів особами, які провадять досудове розслідування, на наш погляд, дозволяє:

а) виключити необґрунтоване призначення ідентифікаційних криміналістичних експертиз тоді, коли питання про тотожність можуть вирішити самі слідчі або інші особи, які проводять досудове розслідування;

б) активізувати використання довідково-ідентифікаційних картотек криміналістичних об'єктів в оперативних цілях по виявленню й установленню об'єктів розшуку;

в) підвищити якість підготовки матеріалів для ідентифікаційних експертиз, коли їхнє призначення необхідно.

Щодо доказового значення ідентифікаційних фактів, установлених безпосередньо слідчим, у літературі висловлені дискусійні думки. А.Р. Шляхов, В.К. Лисиченко, Б.Л. Зотов та інші вважають, що висновки слідчого не є судовими доказами, оскільки слідчий не вправі виступати в ролі джерела таких [12, 14-15; 13, 5-6; 14, 18].

Разом з тим, як відмічається в криміналістичній літературі, супротивники розширення сфери ідентифікаційних прийомів і методів у слідчій діяльності не спростовують того, що слідчий може в ряді випадків констатувати наявність або відсутність тотожності [15, 99-100].

На нашу думку, слідчий може не тільки встановлювати, а й фіксувати в процесуальному документі факт тотожності з таких міркувань:

- по-перше, слідчий через своє процесуальне становище самостійно вивчає сліди й інші речові докази з метою визначення їх належності до розслідуваного злочину й можливості їхнього використання в доказуванні;

- по-друге, закон не обмежує слідчого в проведенні доекспертного дослідження слідів і порівняння їх з об'єктами, що перевіряються, для вирішення ідентифікаційних завдань;

- по-третє, коли говорять, що слідчий може вирішувати ідентифікаційні завдання, то маються на увазі лише безперечні факти, що не викликають сумнівів у своїй очевидності. Наприклад, установлення цілого за частинами на підставі збігу їхнього матеріалу й чітко виражених на частинах об'єкта слідів поділу (особливості лінії розрізу, розламу, розриву тощо). Сюди ж ми відносимо встановлення в ході огляду місця події факту зіткнення транспортних засобів і конкретних їхніх деталей, що ввійшли в зіткнення й залишилися на місці, текстів, складених з розірваних частин, виключення конкретних об'єктів з числа здатних утворити певні сліди на підставі розходжень за родовими ознаками й, навпаки,

установлення тотожності на підставі збігу характерних окремих ознак.

З викладеного можна зробити висновок, що стрімкий розвиток науково-технічного прогресу створює необхідність у дослідженні все нових об'єктів, забезпечує можливість їхньої ідентифікації безпосередньо слідчим, а тому коло ідентифікаційних дій слідчого буде розширюватися.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. - [Електронний ресурс]: <http://www.rada.gov.ua>.

2. Колмаков В.П. Сущность и задачи идентификации личности в советской криминалистике [Текст] / В.П. Колмаков // Ученые записки Харьковского юридического института. - 1955. - Вып. 6. - Харьков: Изд-во Харьковського юрид. ин-та. - С. 90-98.

3. Арсеньев Б.Д. К вопросу о задачах следственного осмотра [Текст] / Б.Д. Арсеньев // Вопросы советской криминалистики. - Алма-Ата, 1959. - С. 45-48.

4. Якубович Н.А. Теоретические основы предварительного следствия: учеб. пособие. - М.: Изд-во Высшей школы МВД СССР, 1971. - 128 с.

5. Белкин Р.С. Собирание, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы [Текст] / Р.С. Белкин. - М.: Наука, 1966. - 295 с.

6. Шаркова Т.Ф. О самостоятельных исследованиях вещественных доказательств [Текст] / Т.Ф. Шаркова // Криминалистика и судебная экспертиза. - К.: Вища школа, 1987. - Вып. 6. - С. 87-91.

7. Терзиев Н.В. Следственный и судебный осмотр документов [Текст] / Н.В. Терзиев // Социалистическая законность. - 1978. - № 3. - С. 21-23.

8. Белкин Р.С. Криминалистика и доказывание: Методические основы [Текст] / Р.С. Белкин, А.И. Винберг. - М.: Наука, 1969. - 112 с.

9. Колмаков В.П. Криминалистическая идентификация как способ доказывания в уголовном и гражданском судопроизводстве [Текст] / В.П. Колмаков // Криминалистика и судебная экспертиза. - К.: Вища школа, 1966. - Вып. 3. - С. 95-98.

10. Миньковский Г.М. Классификация доказательств [Текст] / Г.М. Миньковский // Теория доказательств в советском уголовном процессе. - М.: Юрид. лит., 1973. - С. 94-122.

11. Колмаков В.П. Вдосконалювати тактику проведення ідентифікаційних слідчих дій [Текст] / В.П. Колмаков // Радянське право. - 1968. - № 10. - С. 36-40.

12. Шляхов А.Р. Предмет, метод и система науки советской криминалистической экспертизы [Текст] / А.Р. Шляхов // Вопросы судебной экспертизы и криминалистики. - Алма-Ата, 1976. - Вып. 1. - С. 14-18.

13. Криминалистическое исследование вещественных доказательств методами, основанными на применении радиоактивных изотопов: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.К. Лисиченко. - К., 1970. - 20 с.

14. Зотов В.Л. Криминалистическая экспертиза на предварительном следствии [Текст] / В.Л. Зотов. - М.: Юрид.лит., 1976. - 88 с.

15. Колдин В.Я. Идентификация и ее роль в установлении истины по уголовным делам: монография [Текст] / В.Я. Колдин. - М.: Юрид. лит., 1969. - 282 с.

Янковий М.О.
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії ОДУВС
Надійшла до редакції: 07.10.2013